

tudósunk (doctus 4. sor) jogi tanulmányát, a mennyire a Justinianus-féle tanulmányi rend segítségével lehetséges, az öt évre terjedő tanulmányi folyamiban a második évbéli jogtanulókat *edictales* néven találjuk és úgy látszik, hogy az utolsó tanulmányi évet már akkor a constitutióknak szentelték. E szerint bizonyára sejtethetjük, hogy az első tanulmányi év mindenekelőtt a *ius civile*, a következő három az *edictumi* jog és az utolsó a császári jogra volt szánva.

A RÉGIBB BRONZKOR CHRONOLÓGIÁJÁHOZ.

A chronologia, a melynek a történeti tények kutatásánál döntő szerepe van, a történelem segédtudományai között hosszú időn keresztül mostoha sorsban részesült. Csak az utolsó évtizedekben méltatták nagyobb figyelemre a tudományos kutatásnak ezt a fontos ágát és ezzel a történelmi tudományokat lényegesen előmozdították.

Nem csuda tehát, hogy az őskori *archaeologia* is kiterjeszti a chronológiára a figyelmét és megállapított korszakainak, a kőkorszak, rézkorszak, bronzkorszak, egymás után való következését számokkal, *chronologiai-lag* is igyekszik meghatározni. Ez alkalommal az a célom, hogy bizonyos tévedésekre utaljak, a melynek a legújabb munkákba, különösen *Monteliusnak* «Die Chronologie der ältesten Bronzezeit stb.» című, egyébként jeles könyvébe annál a körülménynél fogva férköztek be, hogy a szerzők az egyiptomi királyok dynastiáinak a chronológiáját nem részesítették kellő figyelemben és így a rézkorszak és a legrégebb bronzkorszak abszolút és relatív chronológiájának a megállapításában nem jutottak egészen helyes eredményekhez. Minthogy ezzel a tárggyal már a folyóiratban is részletesebben foglalkoztam,* talán időszerű, hogy az egyiptomi *Kahun*-ból legújabbban előkerült papyrusleletekre való tekintettel vizsgáljuk e kérdést.

A magyar, nevezetesen a *lengyeli* (Tolnamegye), *lucskai* (Ungmegye) és *vladházi* (Erdély) réz- és bronzleletek és az ókor keleti népeinek területéről előkerült réz- és bronztárgyak között analogia mutatható ki. Bizonyos azonban az is, mint azt *Bella* helyesen hangsúlyozza, hogy ezek a tárgyak vagy formáik azért még nem kerültek szükségképen a keletről Magyarországra, hiszen valamely művelődési foknak megfelelő hasonló nyilvánulásoktól még nem lehet arra következtetni, hogy azok idegen földről származtak át. Vannak bizonyos kulturális sajátosságok, a melyek mindenütt egyformán és hasonló módon fejlődnek ki. Leg-

* *Reinecke Pál*, Tanulmányok a magyarországi bronzkor chronológiájáról. Arch. Ért. U. f. XIX. 225—251 és 316—340, *Bella Lajos*, Az éjszaki bronzkor régibb szakaszának chronológiája. Arch. Ért. U. f. XXII. 160—174. I.

világosabban az astronomiai-chronologiai fogalmaknál tapasztalhatjuk ezt. Ez esetben épenséggel nem kell idegen népektől való kölcsönzésre gondolnunk, minthogy a csillagászati események mindenre, minden népre nézve egyformán, érthető nyelven vannak az ég boltozatára írva. Egész sora van a művelődési elemeknek, a melyek mindenütt hasonló módon érvényesülnek, a nélkül, hogy az illető népek között bizonyos érintkezési pontokat kellene föltételeznünk. Mégis ez esetben, a magyarországi réz- és bronzleletek tárgyában, szinte önként kínálkozik a keleti, nevezetesen *babyloniai* eredet gondolata. Nem a réznek és a belőle származott bronznak a használata utal keleti eredetre, hanem a vegyi összetétel, vagyis a bronz-, réz- és óntartalmának a hasonlósága, továbbá az egyes tárgyak hasonló típusai és azonos ornamentikája döntők e kérdésben. *Hoernes* az «Urgeschichte des Menschen» című munkájában¹ megismertet avval az úttal, a melyen bronz találmánya Európába eljutott. *Hampel* is² *Hoernes* föltevésének ad elsőséget a többi fölött. Reánk nézve ennek a kérdésnek azért van közelebbi jelentősége, mert a legújabb kutatások szerint Dél-Babylonia legrégebb lakóit, a *sumerek*ket, alighanem az ural-altáji nyelvtörzs turk-tatár családjához kell számítanunk, tehát ahhoz a nyelvcsaládhoz, a melyhez tartozik a mi nyelvünk is. Ilyen körülmények között különös érdeklődéssel birhat reánk, hogy az archaeologiai leletek tanúsága szerint a magyar földön (*Lucska*, Ungmegye) lelt, ötvözetlen rézből készült fejszék³ teljesen megfelelnek a Babyloniában talált példányoknak. Kétes és talán nagyon is merész, de aligha teljesen alaptalan az a föltevésünk, hogy már ősrégi időben olyan nép élt földünkön, a mely a magyarsággal egy törzsből származott.

Bronzculturánk keleti eredetét a babyloniai leleteknél még inkább bizonyítják azok az analogiák, a melyeket az egyiptomi régiségek tüntetnek föl. Ma már bizonyos, hogy Egyiptom és Közép-Európa már az őskorban olyan összeköttetésben állottak egymással, hogy mindkét területen hasonlóak voltak a kulturális viszonyok. A *Nagadá*-ban és *Ballas*-ban, valamint *Kahun*-ban, *Gurob*-ban és *Hawará*-ban lelt agyagedények, a melyek a kőkor végéről vagy a bronzkor kezdetéről valók, mind az anyag minősége, mind pedig a kiviteles forma és ornamentika tekintetében megfelelnek a *lengyeli* leleteknek. Különösen föltűnő ez az anyagedények bekarcolt vagy festett spirális diszítésében.⁴ Azok a

¹ Bécs, 1893. 356—359. l.

² A bronzkor emlékei Magyarhonban III., 226—228. l.

³ *Pulszky*. A rézkor Magyarországbán. Budapest, 1883. 60. l.

⁴ V. ö. *Flinders-Petrie*: «Kahun, Gurob and Hawara (London, 1890.)» cz. művének XII. és XIII. tábláját *Hampel* *Ĵózsef*: «Alterthümer der Bronzezeit in Ungarn. (Budapest, 1887.)» cz. művének LXXII—LXXX. tábláival és lásd még: *Montelius*, 90. lapot.

lapos és négyszegű vékony rézvésők, a melyeket nálunk találtak¹ nagyon hasonlítanak a kisázsiai, syriai és egyiptomi vésőkhöz. Olyan fűlszerűen sodrott végű bronznyakperezeket, a melyenek Magyarországon olyan általánosak és a bronzkor legrégebbi szakából származnak,² *Kahun*-ban is találtak.

A magyarországi és a keleti leletek további analogiája, hogy míg tipológiai szempontból a bronzbalták általában nagy különbséget tüntetnek föl Európa és a kelet között, a mennyiben keleten az egész bronzkorban csak egyszerű, lapos balták ismeretesek, míg Európában többnyire domború oldalú balták fordulnak elő, Magyarország ebben a tekintetben is megegyezik a Kelettel és Európa egyéb népeivel ellentétben éppen lapos baltákat nagy számmal, domború oldalú baltákat csak nagyon elvétve mutathat föl. Mindebből kiviláglik, hogy, ha e művelődési elemek kifejlődését idegen befolyásoknak kell tulajdonítanunk, ezek csak *keletiek* lehetnek.

Mindezt csak azért hangsúlyozzuk, hogy reá mutassunk arra, mekkora fontossága lehet a keleti, nevezetesen az egyiptomi chronologia helyesbítésének hazai művelődési viszonyaink szempontjából is.

Az egyiptomi XII. dynastia chronológiájának a megállapítása a legfontosabb, hiszen a bronzkor kezdete ahhoz az időhöz fűződik. Maga a chronologiai indokolás nem tartozván e folyóirat körébe, itt csak az eredményeket foglalom össze a következő táblában.³

A XII. dynastia uralkodói:

1. I. Amenemhat 1995—1965.	{	1995—1975. mint egyedüli uralkodó.
		1975—1965. fiával együtt.
2. I. Userteszen 1975—1930.	{	1975—1965. atyjával együtt.
		1965—1933. mint egyedüli uralkodó.
		1933—1930. fiával együtt.
3. II. Amenemhat 1933—1895.	{	1933—1930. atyjával együtt.
		1930—1901. mint egyedüli uralkodó.
		1901—1895. fiával együtt.
4. II. Userteszen 1901—1882.	{	1901—1895. atyjával együtt.
		1895—1882. mint egyedüli uralkodó.
5. III. Userteszen 1882—1856.		
6. III. Amenemhat 1856—1814.		
7. IV. Amenemhat 1814—1805.		
8. Sebeknofer 1805—1801.		

¹ *Pulszky Ferencz*. A rézkor Magyarországon 47—49. l. és *Montelius*, Die Chronologie der ält. Bronzezeit. 93. l., 250. kép.

² *Hampel*. Alterth. d. Bronzezeit, CXVI. l., 21. kép.

³ V. ö. *Mahler*. Zur Geschichte des mittl. Reiches der Aegypter; *Orientalistische Literaturzeitung* 1902, VI. sz.

Egyiptom bronzkorát, mely ott a XII. dynastia korában vált általánossá azt az ónban gazdag néhány egyiptomi bronztárgyat, a melyek állítólag régiebbek a XII. dyastiánál, vagy csak kivételnek kell tekintenünk, vagy még inkább helytelenül határozták meg őket,* most már nem a Kr. e. 2500 év tájékára, hanem a Kr. e. XX. század elejére, vagy legfőljebb a XXI. század végére kell tennünk.

Ezzel kapcsolatban az I. dynastia korát is tetemesen le kell szállítanunk és nem mondhatjuk többé, hogy «az egyiptomiak *legalább is* a Kr. e. ötödik évezred óta ismerték a réz használatát»,** hanem a helyett csupán a negyedik évezred végét (kb. 3100 Kr. e.) fogadhatjuk el.

Az által, hogy az egyiptomiak chronológiáját olyan tetemesen le kellett szállítani, a réz- és bronzkor meghatározására nézve az ókor többi művelt országában és Európában is lényegesen más szempontokat nyerünk, mint a milyeneket a kutatók eddig fölvetettek. Így például, ha egyiptomi és európai leletek közt kimutatható bizonyos analog jelenségek alapján még továbbra is fönntartjuk az Egyiptomból való behozatal tételét, akkor a mai napig érvényben levő évszámokat tetemesen le kell szállítanunk, vagy — a mit természetesebbnek tartok — az egyiptomi elméletet el kell ejtenünk. Ha már ragaszkodunk az idegen befolyás elméletéhez, akkor ahhoz a föltevéshez kell visszatérnünk, hogy az európaiak — első sorban természetesen a görögök — egyéb művelődési elemekkel, mint például a csillagászzal és időszámítással együtt a bronzculturát is egyenesen a babyloniaktól, nem pedig az egyiptomiak közvetítése révén vették át és hogy ilyképen az európai bronzkor chronológiája az egyiptomiakétól nagyjából független. *Dr. Mahler Ede.*

RÉGISÉGEK A HONFOGLALÁS KORÁBÓL.

Mióta 1900-ban megjelent az Akademia milleniumi műve, melyben föladatom volt a honfoglalás korából ismeretes sírleleteket lehető teljes számmal egybeállítani, adataink e fontos kor emlékeiről ismét kedvezően gyarapodtak.

Ez az örvendetes tünemény nemcsak a véletlennek tulajdonítandó, de a fokozott éberségnek is van benne része, melylyel szorgalmas munkatársaink az újonnan színrekerülő maradványokat országszerte szemmel tartják. Az első összeállítás tehát máris kiegészítésre szorul, minek senkisésem örülhet inkább, mint annak szerzője, a ki maga is kötelességének tartja, hogy a még itt-ott lappangó emlékeket, melyek figyelmét első ízben kikerülték, kifürkészsze.

* *Montelius*, Die Chronologie der ältesten Bronzezeit, 149. l.

** *Montelius*, i. h. 144. l.